

DE KLEINE TANGLIBEL, VESTIGING VAN EEN NIEUWE SOORT IN NEDERLAND?

VONDSTEN VAN ENKELE LARVENHUIDJES LANGS DE ROER

R.P.G. Geraeds, Julianalaan 46, 6042 JH Roermond
V.A. van Schaik, St. Luciaweg 20, 6075 EK Herkenbosch

Sinds de ontdekking van de Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) langs de Roer in 2000 en de eerste vondsten van larvenhuidjes (exuviae) van deze soort in 2001 (GERAEDS & HERMANS, 2000; VAN SCHAIK & GERAEDS, 2001), wordt de Roer vanaf 2001 intensief onderzocht om de populatieontwikkeling van deze soort te volgen. Verrassend in dit kader is de ontdekking van een populatie van de Rivierrombout (*Gomphus flavipes*) in 2002 (VAN SCHAIK & GERAEDS, in prep.). Vervolgens hebben de bemonsteringen in 2003 geleid tot enkele vondsten van larvenhuidjes van de Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*). Dit artikel gaat kort in op deze voor Nederland bijzondere vondsten en bespreekt de schaarse waarnemingen en de status van de Kleine tanglibel in ons land.

VONDSTEN LARVENHUIDJES

In 2003 is de Roer vanaf half juni per boot en te voet bemonsterd, primair gericht op de inventarisatie van de Gaffellibel. Tijdens één van de inventarisaties te voet is op 5 juli op

de rechteroever van de Roer in de Melicker Ohé door de eerste auteur een larvenhuidje van de Kleine tanglibel gevonden. Tijdens een bootinventarisatie in samenwerking met het Waterschap Roer en Overmaas zijn vervolgens op 12 juli twee larvenhuidjes van deze

soort op een grindbank, ten westen van Mellick aangetroffen. Op 9 augustus is een vierde larvenhuidje gevonden in de Melicker Ohé, eveneens op een grindbank (figuur 1). Naast deze vondsten is op 2 augustus 2003 een mannelijk imago van de Kleine tanglibel gezien langs een wandelpad tussen Sint Odiliënberg en Lerop (figuur 2).

De vondsten zijn een opmerkelijk vervolg op de waarnemingen van enkele imago's langs de Roer in 2000. In de tussenliggende periode is de Kleine tanglibel, voor zover bekend, niet meer langs de Roer gezien. Wel is de soort in 2000 en 2001 langs de Grensmaas waargenomen (HERMANS & KALKMAN, 2002).

Het eerste larvenhuidje is enkele tientallen meters stroomafwaarts van één van de locaties gevonden waar de soort in 2000 enkele malen is gezien. Het desbetreffende huidje is op circa tien centimeter uit de waterlijn, in horizontale houding aangetroffen op een slibstrandje in een binnenbocht van de Roer. Het bodemsubstraat in de oeverzone bestaat hier uit fijn zand en slib. De stroomsnelheid is gering (0,05-0,1 m/s) en waterplanten ontbreken in de directe omgeving van de vindplaats. Naast het huidje van de Kleine tanglibel zijn in de directe omgeving ook enkele larvenhuidjes van de Beekrombout (*Gomphus vulgatissimus*) aangetroffen.

Het tweede en derde larvenhuidje zijn op een grindbank op de linkeroever tussen Sint Odiliënberg en Roermond (ten westen van Mellick) gevonden. In deze omgeving zijn tot dusver geen imago's van de Kleine tanglibel gezien. Beide huidjes zijn in horizontale positie aangetroffen op respectievelijk 30 en 60 cen-

FIGUUR 1
Larvenhuidje van de Kleine tanglibel
(*Onychogomphus forcipatus*) langs de Roer
in de Melicker Ohé (foto: R. Geraeds).

timeter uit de waterlijn, op een onderlinge afstand van ongeveer anderhalve meter. Het bodemsubstraat in de oeverzone bestaat op deze locatie uit grind dat is afgedekt met een dun laagje slib. Ook hier ontbreken waterplanten in de directe omgeving. De stroomsnelheid ter hoogte van de vindplaats is eveneens gering, maar neemt op enkele meters afstand van de plek snel toe. Naast de larvenhuidjes van de Kleine tanglibel zijn in de directe omgeving exuviae gevonden van Gaffellibel en Beekrombout.

Het vierde larvenhuidje tenslotte is eveneens in horizontale houding aangetroffen, op een grindbank in een binnenbocht van de Roer (figuur 3). Het lag circa één meter uit de waterlijn. Het bodemsubstraat in de oeverzone bestaat ter plekke uit grind dat plaatselijk met een dun laagje slib is bedekt. Ook hier is de stroomsnelheid gering. In de directe omgeving van de vindplaats komt Aarvederkuid (*Myriophyllum spicatum*) voor. De locatie ligt circa 600 meter stroomopwaarts van de vindplaats van het eerst gevonden larvenhuidje. Aangezien het huidje sterk verweerd was (figuur 1), is het zeker dat het imago enige tijd voor de vondst is uitgeslopen. Vanwege relatief gunstige weersomstandigheden in voorgaande weken (droog en zonnig) kunnen larvenhuidjes relatief lang in goede staat blijven. Naast het huidje van de Kleine tanglibel zijn in deze omgeving exuviae van de Beekrombout en de Kanaaljuifer (*Cercion lindenii*) aangetroffen.

DISCUSSIE

WAARNEMINGEN IN DE 19^e EN 20^e EEUW

De Kleine tanglibel is een zeer zeldzame verschijning in ons land en wordt niet als een inheemse soort beschouwd (WASSCHER *et al.*, 1998). Het is onduidelijk of de soort eerder populaties in Nederland heeft gehad. HERMANS & KALKMAN (2002) bestempelen slechts drie waarnemingen in Nederland als betrouwbaar. Eén van deze waarnemingen betreft een

mannetje in de 19e eeuw. Het exacte jaartal is niet bekend maar wordt door GEIJSKES & VAN TOL (1983) gedateerd omstreeks 1880. Uit de 20e eeuw zijn slechts twee betrouwbare meldingen bekend. De eerste betreft een mannelijk dier dat in 1947 langs het Julianakanaal in de omgeving van Stein-Elsloo is gezien. Over de tweede waarneming bestaat enige verwarring. Het betreft de vondst van een tweetal larvenhuidjes in 1995 in de omgeving van Grevenbicht door R. Geene. BOS & WASSCHER (1997) maken daarentegen melding van drie larvenhuidjes. Daarnaast wordt de indruk gewekt dat deze exuviae langs de Maas zelf zijn gevonden. Dit blijkt echter niet het geval te zijn. De larvenhuidjes zijn samen met een huidje van de Gewone bronlibel (*Cordulegaster boltonii*) langs een stilstaande waterplas in de uiterwaarden van de Maas (gebied Elba bij Grevenbicht) gevonden (persoonlijke mededeling R. Geene).

HERMANS & KALKMAN (2002) melden dat deze vondst mogelijk betrekking heeft op larven die met het hoogwater van 1994-1995 vanuit België zijn mee gespoeld. Aangezien stilstaand water in de Nederlandse situatie hoogstwaarschijnlijk geen geschikt biotoop vormt voor zowel de Kleine tanglibel als de Gewone bronlibel, mag verondersteld worden dat we hier inderdaad met larvale drift te maken hebben. Voor de Gewone bronlibel is het Nederlandse Maastraject thans ongeschikt als leefgebied. Aangezien populaties van beide soorten voorkomen in enkele Belgische rivieren die in de Maas uitmonden, is het vrijwel zeker dat larven niet van Nederlandse populaties afkomstig zijn, maar met

het Maaswater vanuit België naar Nederland zijn gevoerd.

WAARNEMINGEN IN DE 21^e EEUW

In 2000 en 2001 is de Kleine tanglibel incidenteel in Limburg waargenomen langs de Roer en de Grensmaas (FAASEN, 2000; GERAEDS, 2000; HERMANS & KALKMAN, 2002). Concreet aanwijzingen die in deze jaren op voortplanting duiden ontbreken. Desondanks komen HERMANS & KALKMAN (2002) op basis van deze gegevens tot de hypothese dat er mogelijk populaties van de Kleine tanglibel in Nederland voorkomen. De hier besproken vondsten van larvenhuidjes langs de Roer plaatst deze veronderstelling in een nieuw daglicht. De vondsten tonen aan dat de soort in staat is zich in de Roer voort te planten. Aangezien de Kleine tanglibel voor zover bekend niet in het bovenstrooms Belgische en Duitse stroomgebied van de Roer voorkomt (MENKE *et al.*, 2001) is het vrijwel uitgesloten dat we te maken hebben met larvale drift. Aangezien in 2000 naast een aantal mannetjes in ieder geval ook minimaal één vrouwtje langs de Roer is gezien (FAASEN, 2000), is het waarschijnlijk dat de dieren zich toen hebben voortgeplant en dat de larven in 2003 zijn uitgeslopen. Larven van de Kleine tanglibel verblijven over het algemeen drie tot vijf jaar in het water (SUHLING & MÜLLER, 1996; HEIDEMANN & SEIDENBUSCH, 2002). Het is niet waarschijnlijk dat de Kleine tanglibel al langer langs de Roer aanwezig is. Mannetjes die aan het water verblijven zijn relatief eenvoudig waar te nemen. Ze verblijven

FIGUUR 2

Mannetje Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*), op 2 augustus 2003 waargenomen tussen Sint Odiliënberg en Lerop. Dit imago werd op circa 300 meter van de Roer aangetroffen (foto: R. Geraeds).

bij voorkeur op grindbanken en zandstranden vanwaar ze regelmatig korte inspectievluchten maken (HERMANS & KALKMAN, 2002). Omdat de Roer vanaf 2001 intensief wordt onderzocht, zowel vanaf de oevers (te voet) als vanuit het water (per boot), is de kans klein dat deze soort sinds 2000 structureel over het hoofd is gezien.

TOT SLOT

Of we nu daadwerkelijk met een levensvatbare populatie van een voor Nederland nieuwe soort te maken hebben blijft voorspellen onduidelijk. De vondsten van larvenhuidjes zijn weliswaar bemoedigend, maar het is te vroeg om te spreken van een definitieve vestiging langs de Roer. Formeel wordt pas van vestiging gesproken indien een soort zich gedurende vijf jaar achtereenvolgend met succes voortplant (WASSCHER *et al.*, 1998). Zoals gezegd lijkt het aannemelijk dat de soort zich in 2000 voor het eerst langs de Roer heeft voortgeplant. Omdat de larvale ontwikkeling minimaal drie jaar in beslag neemt, kan de soort zich dus op zijn vroegst pas in 2003 opnieuw hebben voortgeplant!

Hoe dan ook, de omstandigheden langs de Roer lijken plaatselijk zeer geschikt voor de Kleine tanglibel. Daarnaast blijken libellen, met name soorten uit de familie van de Rombouten (*Gomphidae*), in de praktijk betere kolonisatoren te zijn dan gedacht. Zo zal de terugkeer van de Rivierrombout en de Gaffellibel in Nederland tien jaar geleden niet snel door iemand voorspeld zijn. Ook de

Roer werd in eerste instantie niet gezien als een bijzonder geschikt gebied voor de Rivierrombout (GERAEDS, 2000) terwijl deze soort zich inmiddels toch heeft gevestigd (VAN SCHAIK & GERAEDS, *in prep.*). De kolonisatie van de Roer door de Kleine tanglibel lijkt in deze reeks een logische volgende stap.

DANKWOORD

Het Waterschap Roer en Overmaas, Staatsbosbeheer en particuliere terreineigenaren bedanken we hartelijk voor hun toestemming voor het betreden van hun terreinen. Het waterschap maakte daarnaast de inventarisaties per boot mogelijk. R. Geene bedanken we voor de informatie over zijn vondst van twee larvenhuidjes van de Kleine tanglibel in 1995.

SUMMARY

THE DRAGONFLY ONYCHOGOMPHUS FORCIPATUS, A NEW SPECIES FOR THE NETHERLANDS? FINDINGS OF A FEW EXUVIAE ALONG THE RIVER ROER

During a dragonfly survey along the river Roer, four exuviae of *Onychogomphus forcipatus* were found at three locations along the river Roer. The first exuvium was found on 5 July, south of Melick. The second and third exuviae were found on 12 July, west of Melick, both in the same location. The fourth was found on 9 August,

also south of Melick. *Onychogomphus forcipatus* is not regarded as a native species in the Netherlands. There were only two reliable observations in the Netherlands in the 20th century, viz., in 1947 and 1995. Observations of this species along the river Roer in 2000 and the new findings of the three exuviae in 2003 show that *Onychogomphus forcipatus* may have established itself along the river Roer. Since the larvae take three years to develop, it is likely that the larvae that emerged in 2003 are the offspring of the animals observed in 2000.

LITERATUUR

- BOS, F. & M. WASSCHER, 1997. Veldgids Libellen. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- GEIJSKES, D.C. & J. VAN TOL, 1983. De libellen van Nederland (Odonata). Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud.
- GERAEDS, R.P.G., 2000. Waarnemingen van de Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) langs de Roer. *Brachytron* 4(2): 3-7.
- GERAEDS, R.P.G. & J.T. HERMANS, 2000. De Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*, Fourcroy, 1785) langs de Roer. *Natuurhistorisch Maandblad* 89(12): 254-259.
- FAASEN, T., 2000. Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*), wel of niet inheems in Nederland? *Brachytron* 4(2): 23-25.
- HEIDEMANN, H. & R. SEIDENBUSCH, 2002. Die Libellenlarven Deutschlands – Tierwelt Deutschlands 72. Verlag Goecke & Evers, Keltern.
- HERMANS, J. & V. KALKMAN, 2002. Kleine tanglibel. In: Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- MENKE, N., K.-J. CONZE, C. GÖCKING & C. ARTMEYER, 2001. Ergebnisse der landesweiten Libellenforschung/ Rasterkartierung in NRW von 1996-2000. AK Libellen NRW, Essen.
- SCHAIK, V.A. VAN & R.P.G. GERAEDS, 2001. Eerste vondsten larvenhuidjes Gaffellibel in Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad* 90(9): 166-167.
- SCHAIK, V.A. VAN & R.P.G. GERAEDS (IN PREP.). De Rivierrombout langs de Roer. *Natuurhistorisch Maandblad*.
- SUHLING, F. & O. MÜLLER, 1996. Die Flußjungfer Europas. Die Neue Brehm-Bücherei, Band 628. Westarp-Wissenschaften, Magdenburg.
- WASSCHER, M., G.O. KEIJL & G. VAN OMMERING, 1998. Bedreigde en kwetsbare libellen in Nederland. Toelichting op de Rode lijst. Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.

FIGUUR 3

Vindplaats van het vierde larvenhuidje van de Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*). Mellicker Ohé, 9 augustus 2003 (foto: R. Geraeds).